

LIETUVIŲ KALBOS DRAUDIMO INTERPRETACIJA 1889 m. „VARPO“ PUSLAPIUOSE

ONA TIJŪNĖLIENĖ

Klaipėdos universiteto Edukologijos katedra
S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: onatij@one.lt

Straipsnyje aptariamos ir interpretuojamos 1889 m. „Varpo“ numeriuose išspausdintos publikacijos, kuriose įvertinama lietuvių kalbos būklė carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje, išryškunami kalbos praktinio naudojimo sunkumai Lietuvoje. Parodoma, kad gimtosios kalbos vartojimo problema „Varpe“ aktualinama įvairiais atžvilgiais: lotyniškos abėcėlės tinkamumo lietuvių kalbai, mokymo priemonių lietuvių kalba švietimo institucijose trūkumo, lietuvių kalbos vartojimo reikmės tikėjimo dalykuose ir kitais. Daug dėmesio skiriama toms „Varpo“ publikacijoms, kuriose nuosekliai įrodinėjamas lotyniškos abėcėlės vartojimo lietuviškuose raštuose loginis ir teisinis pamatas ir šis reiškinys interpretuojamas kaip prigimtinis dalykas, kurio prievarta niekas neturi teisės atimti.

Reikšminiai žodžiai: lietuvių kalba, okupacija, „Varpas“, Vincas Kudirka.

Lietuvių kalbos būklė visais laikais buvo susijusi su Lietuvos valstybės ir jos žmonių gyvenimo raida, besikeičiančiomis istorinėmis aplinkybėmis. Pačiai tautai padėjus pamatus valstybei atsirasti, t. y. sukūrus savitą kultūrą, nulemtą savitų tautos gabumų, poreikių ir polinkių, 1253 m. Lietuva, sujungta Mindaugo, tapo karalyste. Tačiau išorinės ir vidinės aplinkybės lėmė sudėtingą ir prieštaringą Lietuvos valstybės žmonių gyvenimą bei likimą: 1569 m. bajorų valia Lietuva susivienija su Lenkija, 1795 m. kraštą okupuoja carinė Rusija, 1915 m. – kaizerinė Vokietija. Praradusi valstybingumą, tauta negalėjo patenkinti egzistencinių

poreikių: buvo išniekinta gimtoji jos kalba, atimta teisė oficialiai ją vartoti, prislopinta tautinė savimonė, užkirstas kelias dvasinei ir kultūrinei pažangai.

Meilė Lukšienė pažymi, jog XIX a. pirmojoje pusėje jau formuojasi dalis inteligentijos, kuri „deda demokratinės nacionalinės lietuvių kultūros pamatus, gal dar intuityviai suvokdama nacionalinės kultūros sudėtingumą ir stengdamasi visokeriopai ją ugdyti. Tai plataus akiračio, talentingų žmonių grupė, pvz., S. Stanevičius, S. Daukantas, J. Pliateris ir kiti Didžiojoje Lietuvoje; L. Rėza, K. Milkus ir kiti – Mažojoje Lietuvoje“ [11, 180].

XIX a. antrojoje pusėje iškilusios lietuvių kilmės inteligentų kartos atstovai aktyviau puoselėjo valstybingumo ir laisvės idėjas, per slaptąsias mokyklas ir pirmuosius lietuviškus laikraščius gimtąja kalba žadino tautinę savimonę. Vytautas Merkys teigia, jog pirmieji lietuviški laikraščiai „Aušra“ ir „Varpas“ – ryto ir prisikėlimo, nacionalinio atgimimo simboliai [13, 1]. Kita vertus, mokslininkas patikslina „Varpo“ pasirodymo metus: „<...> visa įvykių eiga rodo, kad išleidimo data tegalėjo būti 1888 m. pabaiga ar 1889 m. pradžia“ [13, 2]. „Varpo“, literatūros, politikos ir mokslo mėnesinio laikraščio, misija buvo nusakyta Martyno Jankaus parengtame „Varpo“ prospekte, pasirodžiusiame 1888 m. lapkričio mėn. [14, 7]. Jame konstatuojama, kad Lietuvoje daugėja šviesių žmonių, galinčių ir norinčių prisidėti prie krašto būklės gerinimo. Tačiau net šviesiausiems lietuviams dar būdinga vienybės trūkumas, tautos reikalų nesupratimas, nežinojimas, kaip žadinti lietuvį iš pasyvumo ir paskatinti veikti. „Varpo“ prospekte buvo skelbiamas realios gyvenamojo meto situacijos nulemtas laikraščio tikslas – *vienyti tautą*; suformuluoti šie uždaviniai:

- aiškinti tautos reikalus;
- kelti tautos narių dvasią; stiprinti Tėvynės meilę;
- rodyti kelius, kaip veikti ir vienyti, savo veikla atnešti Tėvynei naudą [14, 7].

Sprendžiant šiuos strateginius uždavinius, „Varpe“ daug dėmesio buvo skiriama *lietuvių kalbos vartojimo problemoms aktualinti*, nes, be kitų rafinuotų carinės valdžios Lietuvoje taikomų asimiliacijos būdų, tautai buvo

ypač skaudus 1864 m. lietuviškos spaudos draudimas lotyniškais rašmenimis. „Varpe“ reikšminama gimtosios kalbos vartojimo problema įvairiais atžvilgiais: lotyniškos abėcėlės tinkamumo lietuvių kalbai, mokymo priemonių lietuvių kalba švietimo institucijose trūkumo, lietuvių kalbos vartojimo reikmės tikėjimo dalykuose ir kt.

Apie „Varpo“ atsiradimo aplinkybes, kryptį, redakcinius reikalus rašė Julius Būtėnas [5]; „Varpo“ leidėjus, V. Kudirkos bendražygius – taip pat J. Būtėnas [4]; V. Kudirkos raštų žodyną nagrinėjo Kazys Grinius [6]; „Varpo“ misijai ir jame aktualinamiems nacionalinės kultūros reikalams jubiliejiniam leidiniui straipsnį skyrė V. Merkys [13] ir kt. Tačiau leidinyje keliamos lietuvių kalbos draudimo ir vartojimo problemos išsamiau nenagrinėtos.

Tyrimo problema – „Varpo“ leidėjų ir jo autorių argumentai dėl caro valdžios strategijos nepagrįstumo lietuvių kalbos atžvilgiu yra logiški ir atitinka prigimtinius tautos poreikius.

Tyrimo objektas – lietuvių kalbos praktinio vartojimo apribojimų interpretacija 1889 metų „Varpe“. Tyrimo tikslas – atskleisti caro valdžios Lietuvoje įgyvendinamos kalbos draudimo politikos interpretacijų esmę 1889 metų „Varpo“ laikraštyje. Tyrimo metodai: istorinis aprašomasis, analizės, interpretacijos, sintezės.

Metodologinės nuostatos:

1. Tautą visaverte savo likimo valdove daro valstybė, nes jai vadovauja išrinkti žmonės, kurie gerai žino tautos poreikius, linkimus, ir jais pasitikima. Valstybė

yra garantas, kad tauta realizuotų savo paskirtį – egzistuoti ir klestėti. Be sąmoningo vadovavimo, susitelkimo tai neįmanoma [7, 245].

2. Tautinė kalba yra tarsi tautos siela: kol ji gyva, gyva ir tauta. Tik ypatingas istorinis likimas gali išgelbėti nuo pražūtis savo kalbos netekusią tautą. Vokiečių XVII a. draugijos, lietuvių „Aušra“, J. Basanavičiaus teorijos buvo ne kas kita kaip tautinio atbudimo ženklai. Atgavindama savo kalbą, tauta atgaivina savo pasaulėvaizdį, individualybę ir stiprėja savo vidumi. Kova už gimtąją kalbą virsta kova už savo esmę ir buvimą [12, 199].

Lotyniškos abėcėlės vartojimui lietuviškuose raštuose pagrįsti skirtas vieno pirmųjų leidinio numerio redakcijos straipsnis [1, 17–19]. Lotyniškos abėcėlės reikalingumas įrodinėjamas pateikiant šiuos argumentus:

- lotyniškos raidės susietos su lietuvių kalba nuo krikščionybės Lietuvoje pradžios – 1387 metų ir atsiradimu institucinio švietimo, kurį organizuojant buvo naudojami raštai lotyniškais rašmenimis. Vadinasi, daugiau nei penkis amžius šis raidynas buvo tautai priimtinas ir reikalingas, kaip ir pati kalba; lietuviai XIV a. pirmiesiems savo raštams pasirinko lotynišką abėcėlę, o pirmoji lietuviška knyga buvo išspausdinta šimtmečiu anksčiau negu rusiška;
- lietuviškas knygas okupuotoje Lietuvoje leidžiama spausdinti naudojant svetimą lietuvių kalbai raidyną. Tautos prigimčiai svetimu raidynu išspausdintų knygų platinimas valdžios atstovų įsakymu

mokyklose ir kariuomenėje tarp lietuvių kareivių yra neprasmingas – tokias knygas lietuviai vis tiek sunaikina, todėl švietimo srityje nieko nelaimima;

- minimame redakcijos straipsnyje teigiama, jog, Eduardo Volterio (1856–1941) duomenimis, per ketvirtį amžiaus, rusiškais rašmenimis išleistos tik devynios lietuviškos knygos (leido Vilniuje A. Syrkinio spaustuvė). Jų visų puslapių skaičius ne didesnis kaip 1000. Tarp dviejų milijonų Rusijos imperijos teritorijoje gyvenančių lietuvių su policijos pareigūnų pagalba jų išplatinta apie 250 000 egzempliorių. Tai, pasak „Varpo“ leidėjų, nuostolinga patiems knygų leidėjams, nes vien tarp 200 tūkstančių Prūsijoje gyvenančių lietuvių išplatinama tiek pat knygų lotyniškais rašmenimis;
- svarbiausias kriterijus priimant rusišką abėcėlę, turėtų būti pačių žmonių apsisprendimas, ar nori jos lietuviškai kalbantieji: kaip rusai nenorėtų grįžti prie senovės ideografinio raidyno, taip ir lietuviai nenori keisti lotyniško rusišku. „Lietuviai nenori permaintyti savo lotyniško alfabeto ant taip maloniai suteikto jiems rusiško. Raidės arba raštženkliai dėl lietuviškos kalbos – tai naminiai lietuvių dalykai, kur negali būti svetimas įsikišimas. Nieks nenori, idant į naminį puodą svetimi nagus kaišiotų, nors tie svetimi būtų ir valdančioji tauta su jos perdėtiniais“ [1, 18]. Taigi *lotyniškasis raidynas ginamas kaip prigimtinis dalykas*.

Pateikiama ir kitų argumentų, kad lietuviams nepriimtina caro valdžios statytinių

Lietuvoje taikoma prievarta atsisakyti lotyniško raidyno. Atsiribojama nuo prievartos, taip pat gąsdinimų, grasinimų, kaltinimų nihilizmu, prievartinio reikalavimo toleruoti visus primetamus dalykus. „Varpe“ konstatuojama, kad didėjant prievartai didės pasipriešinimas, o valdančiųjų kišimasis į „naminius“ dalykus nestiprina valdžios autoriteto.

„Varpo“ publikacijų autoriai, dažniausiai patys jo leidėjai, nelogiškumą įžvelgia okupantų teiginyje, jog lotyniškas raidynas skatina Lietuvos atsisiskyrimą nuo Rusijos. „Argi Rusijos stiprybė stovi ant tokio silpno pamato, kad jį galėtų sugriauti lotyniškos raidės?“ – ironizuojama „Varpe“ [1, 18].

Pasak varpininkų, prie valstybės pamatų griovimo gali prisidėti tik įvairaus pobūdžio draudimai ir kitoms tautoms užmetamos grandinės. Tik suteikdama joms laisvę atsiskleisti ir sudarydama sąlygas vystyti jų kultūrai, Rusija galėtų traukti prie savęs kitas tautas. Šiandienė Rusija nėra tokia jėga (tai lemia jos politiniai idealai). Priešingai, jos uždėti daugeliui tautų pančiai ir dėl to patiriami dvasiniai skausmai skatina vaduotis iš prievartos.

Prie argumentų, kad Lietuvoje tikslinga naudotis lotyniškais rašmenimis, priskirtina „Varpo“ leidėjų rekomendacija, kad Rusijos istorikai, vertindami istorijos faktus, turėtų vengti tendencingumo ir privalėtų pripažinti nenuginčijamą tiesą, jog XIV a. DLK aktai rašyti baltarusių kalba rusiškais raidėmis, kaip dabar diplomatiniai Rusijos aktai rašyti prancūziškai, o vardai ir pavardės – taip pat

prancūziškai. Tačiau tai nereiškia, kad Rusija turi vartoti prancūzišką rašybą lotyniškais raidėmis.

„Varpe“ paneigiamas okupantų argumentas dėl rusiškų rašmenų privalomo vartojimo Lietuvoje, nes esą rusų kalba laiškus rašo net lietuviai kareiviai. Į šį argumentą atsakoma, jog pulkuose yra tikslingai paskirti žmonės, kurie visų kareivių giminėms laiškus rašo rusiškai. Tad „Varpo“ leidėjų teigimu, ir šis prof. Michailo Kojalovičiaus (1828–1891), skelbusio didžiavalstybinį šovinizmą ir stačiatikybės pranašumą prieš kitas religijas, aiškinimas dėl rusiškų rašmenų vartojimo yra vienpusiškas ir tendencingas.

„Varpo“ leidėjai dėl lotyniško raidyno vartojimo Lietuvoje daro šias esmines išvadas:

- kadangi caro valdžia vengia atšaukti lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, lietuviai, neturintys galimybių viešai realizuoti švietimo poreikių, juos turi tenkinti slapta;
- rusų raidyno „Varpo“ leidėjai neneigia – jis tinkamas toms tautoms ir jų kalboms, kurios jį priima. Lietuvių kalbai reikalingi lotyniški rašmenys, kurie vartojami nuo raštijos pradžios [1, 19].

LIETUVIŲ KALBOS VARTOJIMO VIEŠAJAME GYVENIME PROBLEMAS

„Varpo“ leidėjai dėl kalbos draudimo viešajame gyvenime sulaukdavo gyventojų skundų. Laišką leidėjams atsiuntę Vilniaus lietuviai buvo nepatenkinti, kad jau keletas metų Bernardinų bažnyčioje šv. Mišios nelaikomos lietuvių kalba. Laikraščio bendradarbis Juozas Adomaitis, komentuodamas šį faktą

„Varpe“, neturėdamas galimybių ištirti situacijos, išdėstė savo argumentus, kodėl *bažnyčioje turi skambėti lietuvių kalba*:

- lietuvių skaičius Vilniuje, taip pat susirenkančiųjų per Sekmines Kalvarijoje nesumažėjo;
- jeigu anksčiau žmonėms buvo reikalingi lietuviškai sakomi pamokslai, tai ir dabar reikalingi;
- bažnyčioje nereikėtų skirstyti žmonių į nuskriaustuosius ir skriaudikus;
- „bažnyčios rūstumas guli ant pamato objektyviškos teisybės“ [3, 38], bet už poreikį tikėti ir būti doram žmogus neturi būti baudžiamas;
- lietuviai supranta kita kalba sakomus pamokslus, tačiau mieliau jų klausosi gimtąja kalba;
- įvairūs pamokymai labiausiai įstringa į širdį, jeigu jie sakomi gimtąja kalba [3, 38].

„Varpo“ bendradarbis ir leidėjas J. Adomaitis aptarė kitus gimtosios kalbos draudimo faktus: lietuviškų užrašų neliko Panevėžyje virš parduotuvių, vaistinių. Autorius kandžiai ironizuoja, kad greitai ir šokti bus uždrausta, ir gydytis, kol ligonis neišmoks rusiškai. Jis suabejoja: gal lietuviškas užrašas buvo pavojingas rusiško viešpatavimo vientisumui išlaikyti? Tokie faktai, pasitaikę kitose šalyse, būtų pasmerkti, o imperijoje laikomi geradaryste silpniesiems, altruizmu, tolerancija. „Tokiomis dorybėmis tikrai labai giriasi rusiški laikraščiai. Gal už tokias geradarystes priguli mums atsižadėti kultūriško savo gyvenimo, tikėjimo, kalbos <...>“, – baigia J. Adomaitis [3, 38].

LIETUVIŲ KALBOS VARTOJIMO ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE BŪKLĖ

Varpininkai rašė apie kitų šalių ir tautų dėmesį lietuvių kalbai. Prie lietuviybės išlaikymo veiksmų J. Adomaitis priskyrė Suomijos Upsalos universitete nuo 1888 m pradėtą skaityti studentams lietuvių kalbos kursą, kuriam programoje buvo numatytos dvi savaitinės valandos trejus metus [2, 24].

V. Kudirka „Varpe“ teigiamai vertino, kad Peterburgo dvasinėje akademijoje hebrajų kalbos dėstytojas kun. Justinas Bonaventūra Pranaitis lietuviškai sako pamokslus Šv. Kotrynos bažnyčioje: „Ačiū jam už tai! Peterburgo lietuviai turi iš to džiaugtis daugiau už kitų didelių miestų, nes turi ryšį, kuris neleis išklysti, išsiskirstyti ir išnykti lietuviams tarp daugybės gyventojų didelio miesto“ [8, 106].

Tačiau tokių faktų buvo nedaug. Pavyzdžiui, J. Adomaitis, remdamasis vokiečių laikraščio publikacija, kad bus grąžintas Vilniaus universitetas, pripažino, jog tai maloni informacija lietuviams, tačiau prognozavo, kad universitetas nebūsiąs lietuviškas. Vis dėlto kaip aukščiausio mokslo institucija būtų naudingas. Klausytis paskaitų galima ir kokia nors kita kalba – dėl to lietuviai netaps kita tauta. Kita vertus, autorius pažymėjo, kad svetima kalba netiktų mokyti pradžios mokyklos mokinių: daroma vaikams žala doriniu, tautiniu, pedagoginiu ir intelektualiniu atžvilgiais. „Pradinis mokymas ne gimtąja kalba, ypač visiškai negimininga gimtajai kalbai, pedagoginiu atžvilgiu visose šalyse peikiamas, kaipo apkvailinantis ir naikinantis vaikų išmintį“, – teigia J. Adomaitis [3, 39].

Atsiradus vilčiai, kad bus sugrąžintas Vilniaus universitetas, J. Adomaitis aptarė kai kuriuos mokomosios bazės klausimus. Jis projektavo, kad būsimoji universitetas galėtų perimti veikiančią Archeologijos muziejų, kuriam eksponatus padovanojo Eustachijus Tiškevičius (tiesa, didelė jų dalis ypač retų eksponatų buvo išvežta į Maskvos Nikolajaus Rumiancevo muziejų, nors E. Tiškevičius padovanojo juos Vilniaus miestui). Veikiantis Vilniaus knygynas, įsteigtas surinkus iš vienuolynų knygynėlių knygas, pasipildė ypač unikaliais leidiniais. Jis galėtų tapti universiteto knygynu.

MOKYMO PRIEMONIŲ LIETUVIŲ KALBA TRŪKUMAS

Tuo ypač susirūpino V. Kudirka. Jis „Varpe“ teigė, kad Varšuvos kurčiųjų ir nebylių instituto inspektorius, bendraudamas su juo asmeniškai, pageidavo, kad lietuviai sudarytų lietuvių–lenkų kalbų žodyną, kuriuo naudojantis būtų galima šiame institute besimokančiuosius iš Lietuvos išmokyti jiems reikalingų žodžių gimtąja kalba. Pasak V. Kudirkos, Lietuvoje buvo rengiamas žodynas neįgaliesiems, tačiau rengėjai uždelsė, todėl švietėjas „Varpe“ kreipiasi į lietuvius, galinčius (belaukiant minėto žodyno) papildyti „lenkiškai–lotyniškai–lietuvišką žodyną Sirvydo? Išduoti bus lengva, o jį galės vartoti ne tik institutas dėl nebylių, bet ir visi lenkai, kurie priversti šiandien susipažinti su lietuviška kalba“ [8, 105].

Drauge V. Kudirka rūpinosi ir dėl lietuvišką gramatiką. Pasak jo, gramatikų prirašė mokantieji ir nemokantieji lietuviškai, bet

nė vienoje nėra pateikta sunormintų lietuvių kalbos rašymo ir praktinio vartojimo formų. Švietėjas pageidavo, kad lietuviai ryžtųsi rašyti gramatikas, trumpai ir aiškiai atsakančias į svarbiausius kalbos vartojimo klausimus, kitokio turinio lietuviškas knygas, nebijotų siūlyti jas išleisti. V. Kudirka minėjo kun. Mykolo Miežinio gramatiką, Mikalojaus Akelaičio (Akelevyčiaus), mirusio Paryžiuje, gramatiką, kvietė apie pastarosios gramatikos rankraščio likimą žinančius asmenis informuoti redakciją [8, 106]. Taigi švietėjui rūpėjo kalbos normavimo klausimai.

LIETUVIŲ IMLUMAS SVETIMIEMS DALYKAMS

Šiuo klausimu rašė V. Kudirka. Remdamasis konkrečia patirtimi teigė, jog lietuviškų šeimų vaikai – pradinį klasių mokiniai – per vasaros atostogas kalba rusiškai ir rašinėja ant sienų bei tvorų, taip pat vartoja šia kalba nepadoraus turinio žodžius. Pradžios mokyklos mokiniai išmoksta taip bjauriai keiktis, kad, pasak V. Kudirkos, net patys rusai „išgirdę sudrebėtų“. Švietėjas susirūpinęs, kad tėvai abejingi vaikų piktžodžiavimui: jie nesupranta vaikų kalbos, o priešingai, tik džiaugiasi, kad vaikai „mokyti“. V. Kudirka rekomenduoja inteligentams rodyti dėmesį ir pagarbą gimtajai kalbai – kalbėti lietuviškai. Kadangi pagrindinis vaidmuo išsaugant lietuvių kalbą priklauso tėvams, jie turi atkreipti vaikų dėmesį į lietuviškai kalbančių inteligentų pavyzdį ir paraginti kalbėti gimtąja kalba, kaip tai daro gydytojas, kunigas ar teisėjas. Vaikai, pasak

V. Kudirkos, iš mažens turi priprasti prie tėvų kalbos ir ja kalbėti [9, 118].

OKUPANTŲ MANIPULIAVIMAS LIETUVIŲ KALBA TIKĖJIMO DALYKUOSE

Remdamasis korespondentų laiškais, V. Kudirka rašė, kokiais būdais rusai stengiasi atimti iš lietuvių prigimtinių tikėjimą: uždarė ir išardė katalikų bažnyčią Kęstaičiuose, o Žemaičių Kalvarijos bažnyčios vienuolius išsiuntė į Vitebsko guberniją, vyskupo paskirtą naują kunigą caro valdininkai patvirtino tik administratoriumi, kito paskirto kunigo nevirtina kunigu ir kt. Taigi ir ši bažnyčia gali būti greitai uždaryta. V. Kudirka tokį caro valdininkų elgesį suvokia kaip neapykantos katalikybei raišką. „Žodžiai korespondento rodo tik vieną iš daugybės liudijimų, kad rusai vilko akimis žiūri ant Lietuvos katalikiškų bažnyčių, tiek jau prarijo – o nei sykį neužspringo“ [10, 138]. V. Kudirka cerkvės veiksmuose įžvelgė didelę grėsmę lietuvybei: ji Lietuvoje pradėjo aktyviau veikti slopinama katalikybę ir lietuvybę – cerkvėse imta sakyti pamokslus lietuviškai. „Sląstas įtaisytas puikiai“, – teigia varpininkas. Žmonės nenujausdami, kas jų laukia, skuba į cerkves, o spąstų spendėjai trina rankas iš džiaugsmo. „Šiandien kvaili žmonės lenda į cerkvę dėl naujienos ir žingeidystės, ryt jiems lieps vaikščioti ir toliaus, o užporyt pasijus užrašytais į pravoslavijos avinyčią. Tada jau niekas neišliuosuos“ [10, 138]. V. Kudirka atskleidžia tikrąją caro valdininkų strategijos esmę:

- žemai nupuola kiekviena bažnyčia, jeigu tik pasiduoda kaip tarnaitė pasaulietinei valdžiai; taip Lietuvoje elgiasi cerkvė;
- ji lyg lengvatikė mergina kraiposi, vaiposi, kad priviliotų kuo daugiau lietuvių;
- apie asimiliacijos tikslais lietuviams sukurta iškilmingą aplinką cerkvėse rašo rusų laikraščiai;
- prieš porą metų cerkvėse pradėta mišias laikyti lietuviškai; dabar lietuviškai sakomi pamokslai; tikėtina, kad cerkvė ieškos naujų formų ir būdų patikliams lietuviams patraukti, o paskui rašys, kad lietuviai lanko cerkvę, nori būti rusais, priimti stačiatikių tikėjimą [10, 138].

V. Kudirka atkreipia dėmesį į klatingą okupantų strategiją: į katalikų bažnyčią rusai nori integruoti rusų kalbą, o į cerkvę – lietuvių kalbą, kad lietuviai suprantama kalba išgirstų Dievo žodį. Autorius tokią strategiją laiko rafinuočiausia ir net viršijančia Liuciferio sumanymus: „Liuciferis pekloje rauja sau plaukus iš piktumo, kad ant žemės žmonės išmislyja geresnes žabangas dėl gaudymo nekaltųjų“ [10, 138].

V. Kudirka apmąstydamas tokią situaciją atskleidžia ir jį slegiančius išgyvenimus: „čia daug liūdnuų minčių veržiasi į galvą, daug skaudžių žodžių norisi tarti“ [10, 139], pripažįsta, kad manipuliacija lietuvių kalba tikėjimo reikaluose yra vienas iš daugelio gimtosios kalbos reikšmės lietuviams išbandymų. Tačiau šį valdžios įrankį švietėjas vadina dar ne pačiu skaudžiausiu. Baisėni dalykai, pasak jo, yra savo brolių lietuvių pardavinėjimas už keliasdešimt grašių. Autorius remiasi konkrečiais iš korespondentų

gautais laiškais, kuriuose rašoma, kad tautiečiai grasina vieni kitiems, jog išduosią juos caro valdžiai už lietuviškų knygų skaitymą, platinimą, reikalauja už tai išpirkos. Visgi V. Kudirka tiki žmogumi ir doros galia:

- tikėtina, kad toks rašeiva pats supras, kad dirba nedorą darbą;
- jo laišką reikėtų nukopijuoti ir prireikus išplatinti Lietuvoje, kad žmonės pamatytų ir susipažintų, kaip lietuviai pasisavina „anticivilizacijos“ elementus.

Panašaus pobūdžio veiksmus V. Kudirka vadina nusižengimu žmoniškumui, daug skaudesniu, palyginti su visomis Rusijos lietuviams taikomomis represijomis. Išdavystė yra viena didžiausių nedorybių.

Kita nedorybė, kurią mini švietėjas, – religinio turinio knygų naikinimas, kurio centras yra Vilnius. Deginamos knygos, atimtos iš knygnešių pernešant jas per sieną arba atimtos iš žmonių kitokiais būdais [10, 139].

V. Kudirka meta iššūkį vertybių naikintojams ir laikui: „O XIX amži! argi tu nerausti nuo gėdos, argi gali kęsti tuos dūmus ir tą ugnį, kurioje nyksta mylimiausi tavo turtai – knygos? Argi tie dūmai nepasieks jau dangaus ir neatves griausmo ant galvų persekiotojų lietuviškų knygų?“ [10, 139].

IŠVADOS

1. Literatūros, meno ir mokslo mėnesinio laikraščio „Varpas“ kryptis atitiko XIX a.

pabaigos prigimtinus lietuvių tautos lūkesčius, be kitų dalykų, ypač – išsaugoti gimtąją kalbą, o leidėjų pateikti argumentai atskleidė caro valdžios strategijos lietuvių kalbos atžvilgiu nepagrįstumą:

- lotyniški rašmenys su lietuvių kalba yra susiję nuo krikščionybės pradžios Lietuvoje – 1387 metų, ir institucinio švietimo;
- svarbiausias kriterijus atsisakant rusiško raidyno – tautos apsisprendimas. Lotyniškas raidynas – prigimtinis tautos dalykas;
- draudimas vartoti lietuvių kalbą viešajame gyvenime, manipuliavimas ja tikėjimo dalykuose – tai dalis Lietuvoje diegiamos asimiliacijos politikos priversti lietuvius atsisakyti ne tik gimtosios kalbos, bet ir savo tikėjimo; cerkvės dalyvavimas politikoje rodo jos dorovinių nuopuolį.

2. Pirmųjų „Varpo“ leidimo metų puslapiuose pabrėžiama žema lietuvių šeimų tautinė savimone, menkas lietuvių inteligentų – gydytojų, kunigų, teisėjų – teigiamo santykio su lietuvių kalba pavyzdys, mokinių imlumas svetimos kalbos elementams, ypač piktžodžiavimui, sugriautas lietuvių pasitikėjimas vienų kitais. Todėl „Varpo“ leidėjai pasiryžę vykdyti misiją – aiškinti būdus, kaip vienyti, saugoti tautos gyvybės pagrindą – kalbą, stiprinti tautinę savimone.

NUORODOS

1. a-j. (ADOMAITIS, Juozas). Lietuviškas alfabetas. *Varpas*, 1889, nr. 2, p. 17–19. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
2. a-j. (ADOMAITIS, Juozas). Iš tėvyniškos dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 2, p. 23–25. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
3. a-b. (ADOMAITIS, Juozas). Iš tėvyniškos dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 3, p. 37–40. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
4. BŪTĖNAS, Julius. *Vinco Kudirkos bendražygiai*: apybraižų rinkinys. Vilnius, 1993. 216 p. ISBN 9986-413-06-0.
5. BŪTĖNAS, Julius. *Vincas Kudirka*: biografinė apybraiža. Vilnius, 1989. ISBN 5-7900-0323-0.
6. GRINIUS, Kazys. *D-ro V. Kudirkos raštų žodynas*. Kaunas, 1924.
7. JOVAIŠA, Leonas. *Hodegetika*. Vilnius, 2003. 320 p. ISBN 9986-633-64-8.
8. Q: D ir K. (KUDIRKA, Vincas). Iš tėvyniškos dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 7, p. 104–106. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
9. Q: D ir K. (KUDIRKA, Vincas). Iš tėvyniškos dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 8, p. 117–120. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
10. Q: D ir K. (KUDIRKA, Vincas). Iš tėvyniškos dirvos. *Varpas*, 1889, nr. 9, p. 136–139. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
11. LUKŠIENĖ, Meilė. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antroji–XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius, 1985. 256 p.
12. MACEINA, Antanas. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas, 1990. 766 p. ISBN 5-430-01066-9.
13. MERKYS, Vytautas. „Varpas“ 1889–1905. *Varpas*, 1889, nr. 1–12. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.
14. Prospektas (1889). Iš *Varpas*: literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis. Fotografuotinis leidinys. Vilnius, 1989. 192 p. ISBN 5-415-00458-0.

THE INTERPRETATION OF LITHUANIAN LANGUAGE PROHIBITION UNDER CZARIST OCCUPATION IN “VARPAS” (1889)

ONA TIJŪNĖLIENĖ

Abstract

In all times, the status of the Lithuanian language has been associated with the development of Lithuanian state and its people as well as with the changing historical factors. At the end of the 19th century, the intellectuals enshrined

the ideas of statehood and freedom. The first Lithuanian newspapers “Aušra” (1883–1886) and “Varpas” (1889–1905) are symbols of the national revival. The aim of this research is to reveal the essence of interpretations published in

the newspaper “Varpas” (1889) concerning the language prohibition policy in Lithuania.

The “Varpas” trends met the natural expectations of the Lithuanian nation in the end of the 19th century, especially to preserve the native language, while newspaper publishers’ arguments revealed the weakness of the czar’s government strategy regarding the Lithuanian language: Latin letters are connected with the Lithuanian language from the beginning of Christianity in the Lithuania (1387) and the institutional education; the most important criterion for renouncing the Russian alphabet is the nation’s decision. The Latin alphabet is a truly national thing; the prohibition to use the Lithuanian language in public life can be con-

sidered as a manipulation of the nation from the religious point of view, as part of the assimilation policy which forces Lithuanians to abandon not only their native language, but also their faith; participation of the church in politics shows its great moral decline.

The low national self-awareness of Lithuanian families, scarce examples of a positive relation between the Lithuanian language and Lithuanian intellectuals (medics, priests), students’ receptivity to foreign language elements tattered confidence among Lithuanians. Therefore “Varpas” publishers decided to perform a mission – to explain the ways how to unite, to protect the nation’s foundation – its language, and to strengthen national self-awareness.

Įteikta 2008 m. lapkričio mėn.